

Høgskolelektor **Alexander Berg Erichsen**,
professor **Bjarne Jensen** og amanuensis **Ole Gustav Narud**
Høgskolen i Hedmark

Innbyggernes tilfredshet med kommunale tjenester og kommunestørrelse

ARTIKKELEN ER FAGFELLEVDERT

Hovedbegrunnelsen for å slå sammen og få større kommuner bør være at det vil øke innbyggernes tilfredshet med kommunale tjenester. I denne artikkelen analyseres forholdet mellom innbyggernes tilfredshet med kommunale tjenester og størrelsen på kommunen målt i innbyggertall. Dataene fra innbyggerundersøkelsene i 2010, 2013 og 2015 viser at innbyggernes tilfredshet med de viktigste kommunale tjenestene innenfor pleie og omsorg, sosialomsorg, oppvekst og grunnskole synker med økende kommunestørrelse. Nærmere 80 prosent av kommunenes utgifter går til disse tjenesteområdene. Alle analyser av innbyggernes tilfredshet med disse kommunale tjenestene som vi har hatt tilgang til, viser at innbyggernes tilfredshet synker med økende kommunestørrelse.

Problemstilling

Noe av det viktigste for en kommune er å yte gode velferdstjenester til innbyggerne. Derfor bør forhold som gjør innbyggerne tilfredse med kommunale tjenester være viktig for hvordan kommunesektoren organiseres og struktureres. I denne artikkelen drøfter vi om det er sammenhenger mellom kommunestørrelse målt i folketall og innbyggernes tilfredshet med kommunale tjenester. Det vi har sett nærmere på er:

- Hvordan kommer forskjellene i innbyggernes tilfredshet med kommunale tjenester etter kommunestørrelse til uttrykk i resultatene fra innbyggerundersøkelsen i 2013 og 2015 (Difi)¹?
- På hvilke tjenesteområder har kommunestørrelse betydning for tilfredsheten med tjenestene?
- Hvor godt er sammenhengene mellom innbyggernes tilfredshet med tjenester og kommunestørrelse dokumentert?

I analysene vil vi også se nærmere på sammenhenger mellom kommunestørrelse og innbyggernes deltakelse og informasjon om lokalpolitiske saker og kommunale tjenester. Disse problemstillingene er særlig interessante på bakgrunn av regjeringen Solbergs forslag om en storstilt reform for å fjerne de mindre kommunene og få færre og større kommuner. Vabo-utvalget², som er satt ned for å utrede regjeringens kommunereform, tar til orde for at minstestørrelsen på kommunene bør være mellom 15 000 og 20 000 innbyggere. Det vil redusere antall kommuner i Norge fra 428 i dag til ca. 100, og øke gjennomsnittlig kommunestørrelse fra 12 000 innbyggere i dag

til ca. 50 000. Signy Vabo og hennes utvalg hevder, i strid med forskningen på området, at kommunestørrelse ikke betyr noe for innbyggernes tilfredshet med kommunale tjenester. De hevder at andre forhold enn størrelsen forklarer at innbyggerne i små kommuner er mest tilfredse med tjenestene, og at tilfredsheten synker med økende innbyggertall for de viktigste kommunale tjenestene (Vabo-utvalgets delrapport 1, s. 48–49).

Andre forhold som påvirker innbyggernes tilfredshet med tjenestene

Det er flere forhold som kan påvirke innbyggernes tilfredshet med kommunale tjenester. De er tema i denne artikkelen i den grad de reelt forklarer forskjellen som er registrert i innbyggernes tilfredshet med kommunale tjenester etter størrelse. I tillegg til størrelse kan kommunens inntektsnivå være en viktig faktor, fordi det bestemmer det økonomiske grunnlaget for å yte tjenestene både når det gjelder omfang og kvalitet. Dessuten vil flere andre forhold eller karakteristika ved kommunen og innbyggerne kunne være viktige for hvordan kommunene kommer ut i rangeringen av innbyggernes tilfredshet med tjenestene. Det gjelder særlig befolkningens alders- og kjønns sammensetning, utdanningsnivå og innbyggernes politiske holdninger.

Kommunens beliggenhet og forhold som sentralitet, arbeidsmarked og bosettingsstruktur kan også påvirke innbyggernes vurderinger. En kommune, som ligger sentralt, vil for eksempel ha bedre tilgang til kulturtjenester som teater og konserter rett og slett fordi slike tilbud er lokalisert i de største og mest sentrale byområdene regionalt og i hovedstadsområdet. Det samme gjelder kollektivtransport. Kollektivtransport er ikke mulig å bygge ut på samme måte i en spredtbygd utkantkommune som i en tettbygd og folkerik bykommune. Dette gjelder også

¹ Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi) har gjennomført innbyggerundersøkelsen ved tre anledninger; i 2010, 2013 og 2015.

² Ledet av professor Signy Vabo. Utvalget gav ut to delrapporter i 2014; om kriterier for kommunestruktur og oppgavefordeling mellom stat, fylke og kommuner.

spesialisthelsetjenestene som gjerne er koblet til et sykehus som vanligvis er lokalisert i større bykommuner. Selv om disse tjenestene dels er fylkeskommunale (kollektivtransport) og statlige (spesialisthelsetjenester), vil ikke befolkningen skille dem klart fra de kommunale tjenestene. Vi må også kunne anta at kommunens egen innsats og valg knyttet til hvor «flink» den er til å drive og utvikle kommunale tjenester vil ha betydning for tilfredsheten med tjenestene. Derfor vil både store og små kommuner kunne skåre høyt på tilfredshet, og store og små skåre svakere på tilfredshet.

Begrunnelsen for at kommunestørrelse har betydning for innbyggernes tilfredshet er knyttet til at innbyggerne i mindre kommuner lettere kan medvirke og påvirke utviklingen av tjenestene, at de som mottar og yter tjenestene har bedre kjennskap til hverandre og at kontakt og kommunikasjon mellom politikere, administrasjon og innbyggere er enklere i små kommuner. Samlet er dette betegnet som nærhetseffekten (Østre 2011).

Kvalitet er et utfordrende begrep når vi skal vurdere kommunale tjenester. Tilfredshet kan defineres som et mål på innbyggernes opplevde kvalitet. Fagfolk kan bruke andre mål. Når det for eksempel gjelder sykehjem, vil forhold som fordeling mellom enerom og dobbeltrom, om rommene har eget bad, størrelsen på rommene, bemanning, lege og fysioterapikapasitet være del av kvalitetsbegrepet. Vi kan også trekke inn forhold som feilmedisinering, om det er egne avdelinger for demente eller ikke, klager og lignende i slike kvalitetsbegrep. Tilfredshet er et relativt enkelt mål. Gjennom Difi-undersøkelsen er det tilgjengelig på en slik måte at det også kan si noe om hvordan kvaliteten varierer for kommuner med ulik størrelse.

Når en kommune skal vurdere sin egen kvalitet på kommunale tjenester og utviklingen i den, vil det være for enkelt kun å bruke slike spørreundersøkelser. Derfor må det understrekes at det vi her uttaler oss om er hvordan innbyggernes opplevde kvalitet varierer med kommunestørrelse. Undersøkelser eller

analyser basert på andre kvalitetsindikatorer ville, om de hadde foreligget, vært interessante supplementer til det kvalitetsmålet vi har brukt.

Tidligere undersøkelser av innbyggernes tilfredshet med kommunale tjenester og kommunestørrelse

I dette avsnittet vil vi gå gjennom hovedkonklusjonen i seks norske analyser fra den senere tiden som drøfter innbyggernes tilfredshet med kommunale tjenester. Fem av disse bruker dataene i innbyggerundersøkelsen fra 2010 som grunnlag for sine analyser. Denne forskningen viser at innbyggernes tilfredshet med de viktigste kommunale tjenestene, tilliten til kommunen og mulighetene til å influere på og få informasjon om tjenestene er bedre i de små kommunene enn i de større.

Et viktig spørsmål er om innbyggernes tilfredshet med tjenestene bør analyseres med utgangspunkt i den enkelte tjenesten eller med utgangspunkt i tjenestene sett under ett. Med andre ord, skal vi analysere resultatene knyttet til tjenester som grunnskole, sykehjem, hjemmesykepleie, brannvesen, folkebibliotek osv. eller skal vi bruke en indikator for generell tilfredshet med kommunale tjenester? I innbyggerundersøkelsen foreligger begge typer data. Etter vår vurdering er det opplagt at analysen må ta utgangspunkt i enkelttjenestene. I en samlet og helhetlig vurdering må vi så vurdere hvordan disse resultatene skal håndteres blant annet ut fra de enkelte tjenestenes betydning for innbyggerne og hvordan negative effekter kan motvirkes med andre tiltak.

Da får vi for det første fram stadig mer nyansert informasjon om sammenhengen mellom kommunestørrelse og innbyggernes tilfredshet med tjenestene. For det andre kan tilfredsheten for noen tjenester være høyest i de mindre kommunene, mens den for andre tjenester er høyest i de store kommunene.

Ett eksempel på tjenester hvor tilfredsheten er høyest i store kommuner er kollektivtransport. På andre områder som sykehjem, hjemmehjelp, barnehager, sosialtjenester osv. er tilfredsheten høyest i de minste kommunene. Ved spørsmål om generell tilfredshet vil slike forskjeller motvirke hverandre og forskjeller ikke komme fram. Dessuten vet ikke innbyggerne alltid hvilke tjenester kommunen, fylkeskommunen og staten har ansvar for. Innbyggernes tilfredshet med de kommunale tjenestene kommer derfor ikke like klart fram når vi kun ser på den generelle tilfredsheten.

I alle undersøkelsene basert på Difi-resultatene, med ett unntak, tar analysene utgangspunkt i tilfredsheten med spesifiserte kommunale tjenester og viser at tilfredshet og kommunestørrelse kan variere fra tjenesteområde til tjenesteområde. Unntaket er analysene til Monkerud og Sørensen i 2011. De baserer sine hovedkonklusjoner på en indikator for generell tilfredshet med kommunale tjenester. De har også analyser basert på enkelttjenester, og de viser et mønster som er relativt likt det mønsteret de andre undersøkelsene konkluderer med. Vabo-utvalget støtter seg på analysen til Monkerud og Sørensen. Utvalget har også laget en egen analyse (Vabo-utvalgets rapport fra mars 2013, s. 48/49) basert på vurderingene av generell tilfredshet med kommunale tjenester. De gjør ikke oppmerksom på at resultatene basert på vurderingen av de enkelte kommunale tjenestene gir andre og mere nyanserte konklusjoner.

Pettersen og Rose (i Baldersheim et al, 2003) konkluderte i 2003 med følgende om lokaldemokratiet:

- Informasjon er enklere, politikken mer oversiktlig for den enkelte innbygger og innbyggerne betrakter kvaliteten på systemet som bedre i små kommuner.
- I de små kommunene er organisasjonene og foreningene mest aktive og rekrutterer medlemmer, som siden engasjerer seg i samfunnsgagnlig arbeid.

- Kommunestørrelse spiller i så henseende en sentral rolle for vilkårene for et åpent og gjennomskuelig lokalt selvstyre der de folkevalgte og systemet blir oppfattet på en positiv måte. For opprettholdelse av det lokale selvstyrets grunnvoll er dette ganske vesentlig.

Monkerud og Sørensen (heretter omtalt som MS) uttaler i 2010 følgende om årsakene til høyere tilfredshet med tjenestene i de små kommunene (s. 256):

- *Folketallet i kommunen har en svak, negativ effekt på respondentenes tilfredshet med de fleste tjenestene. Utdanningsnivå, alderssammensetning og nivået på kommunens inntekter er betydelig viktigere enn folketallet i seg selv. Våre analyser tyder på at sammenslåinger av kommuner vil øke befolkningens samlede tilfredshet med kommunale tjenester noe. Dette skyldes at sammenslåing vil medføre overføring av inntekt fra kommuner med høye til kommuner med lave inntekter, og at kommunenes kjøpekraft vil øke på grunn av stordriftsfordeler.*

MS konkluderer med at innbyggernes tilfredshet med de viktigste kommunale tjenestene synker med økende kommunestørrelse, men hevder samtidig at andre faktorer enn størrelse har større effekt. Det gjelder særlig kommunenes inntektsnivå. De konkluderer også med at dette tyder på at kommunesammenslåinger vil være positivt, fordi det vil medføre overføringer av inntekter fra små til større kommuner og det vil kunne øke befolkningens samlede tilfredshet med kommunale tjenester. De synes altså å mene at redusert tilfredshet med kommunale tjenester for innbyggerne i de mindre kommunene vil mer enn kompenseres med høyere tilfredshet i de større kommunene.

Denne siste delen av konklusjonen i MS om at kommunene bør slås sammen for at inntektene i de andre kommunene skal bli

høyere framstår i en forskningsmessig sammenheng som tøvete. Dersom vi ønsker å øke velferden ved å omfordele inntekter fra små til større kommuner, så kan vi endre inntektsfordelingen mellom kommunene. Da ville vi beholde gevinstene ved små kommuner og oppnå det samme for de større. Vabo-utvalget støtter seg også til dette litt tøvete argumentet i MS når de går inn for større kommuner. Det er imidlertid viktig å vite at årsaken til at de små kommunene gjennomsnittlig har et høyere inntektsnivå er at det koster mer å yte de samme tjenestene i disse kommunene.

I artikkelen til MS analyseres sammenhengen mellom innbyggernes tilfredshet med kommunale tjenester med utgangspunkt i to typer indikatorer fra innbyggerundersøkelsen i 2010:

- Indikatoren for generell tilfredshet med kommunale tjenestene.
- Indikatorene for tilfredshet med de enkelte kommunale tjenestene.

Når det gjelder sammenhengen mellom kommunestørrelse og generell tilfredshet viser dataene at innbyggernes tilfredshet med kommunale tjenester synker med økende kommunestørrelse, men MS konkluderer med at sammenhengen ikke er signifikant. Derimot konkluderer de med at sammenhengen mellom innbyggernes generelle tilfredshet og inntektsnivået i kommunene er signifikant. Ut fra dette konkluderer MS med at forskjeller i tilfredshet med kommunale tjenester først og fremst skyldes forskjeller i inntektsnivå og at kommunestørrelse betyr mindre.

De minste kommunene målt i gjennomsnittlig folketall har høyere inntekter enn de mellomstore kommunene, men de aller største kommunene har også gjennomsnittlig høyere inntekter enn de mellomstore kommunene. Årsaken til at de minste kommunene tildeles høyere inntekter er at det koster mer å yte tjenestene i disse kommunene. Det har primært sammenheng med at disse kommunene er mer spredtbygde og at det derfor er vanskeligere å

oppnå full kapasitetsutnyttelse i skoler, barnehager, eldreomsorg osv. Disse forholdene tas det etter vår vurdering ikke godt nok hensyn til i begrepet korrigerede inntekter som brukes i disse beregningene. I tillegg tar MS i sin analyse med andre faktorer enn størrelse og inntektsnivå. Det gjelder sentralitet og andel av befolkningen i tettbygde strøk. Begge disse faktorene er sterkt korrelert med kommunestørrelse. Dermed er det stor usikkerhet med konklusjonene i MS' analyse.

MS presenterer også analyser av sammenhengen mellom kommunestørrelse og tilfredshet med de enkelte kommunale tjenestene i sin artikkel. Da framstår et mer nyansert bilde som også er i samsvar med analysene i andre undersøkelser. For de tjenestene MS har beregnet slike sammenhenger er det en signifikant negativ sammenheng mellom kommunestørrelse og sykehjem, omsorgsboliger, hjemmehjelp, hjemmesykepleie, barnehager, skolefritidsordning, sosial omsorg og plan- og bygningsvesen. Innbyggernes tilfredshet med disse tjenestene er størst i de minste kommunene, og synker med økende kommunestørrelse. Dette gjelder også for grunnskole, men her er ikke sammenhengen signifikant i analysene til MS. Når det gjelder kollektivtransport og folkebibliotek øker innbyggernes tilfredshet med økende kommunestørrelse. Men sammenhengen er bare signifikant når det gjelder kollektivtransport.

Mye av det som ligger i begrepet «generell tilfredshet med kommunale tjenester» kan ha med andre forhold enn kommunens innsats å gjøre. At kollektivtransport er bedre i store og folkerike kommuner enn i tynt befolkede kommuner, har selvsagt lite med kommuneinndeling å gjøre. Det er avhengig av befolkningsunderlag og bosettingsstruktur. Til tross for slike forhold er innbyggerne i de små kommunene også på generell basis mer tilfreds med de kommunale tjenestene enn i de store kommunene.

Når MS analyserer om det er kommunestørrelsen eller nivået på frie inntekter som forklarer at innbyggerne i de små kommunene

er mest tilfreds med kommunale tjenester, trekker de i sine regresjonsberegninger også inn variablene sentralitet og andel av befolkningen som bor i tettbygde strøk i kommunen. De er begge negativt korrelert med kommunestørrelse og svekker, som nevnt, konklusjonene fra analysen.

Sørensen, som er hovedpersonen bak denne analysen, har i artikler, intervjuer og foredrag i de siste 10–15 årene vært en aktiv advokat for at antallet kommuner i Norge skal reduseres til 100³.

Østre (2011) tilbakeviser påstandene fra Monkerud og Sørensen (2010). Han viser at høyere inntekter i små kommuner skyldes høyere kostnader som følge av større avstander og dermed lavere kapasitetsutnyttelse. Dessuten er det ikke slik at kommunenes inntekter synker jevnt med økende kommunestørrelse. De minste kommunene har høyest inntektsnivå pga. høyere kostnader knyttet til å yte tjenester i spredtbygde områder, men de største kommunene har også høyere inntekter enn de mellomstore kommunene. Med andre ord er inntektskurven i forhold til kommunestørrelse nærmere U-formet, mens tilfredshetskurven synker jevnt med økende kommunestørrelse og er lavest for de største kommunene. Østre skriver at det ikke er påvist at innbyggerne i små kommuner mottar flere tjenester, og viser til at små kommuner har en fordel av at det er kortere avstander mellom dem som yter tjenestene og dem som mottar dem. Årsaken er trolig primært av kvalitativ karakter. Nærhetseffekten betegner at store deler av befolkningen i mindre kommuner kjenner hverandre. Østres kritikk er ikke senere tilbakevist.

³ SSØ-dagene 24. januar 2008 «Styringsutfordringer i offentlig sektor» var et av hovedpoengene at «100 kommuner er nok» eller intervju i forskning.no 10. mars 2008 med hovedoverskrift «Det er nok med 100 kommuner» og senere i en artikkel i tidsskriftet Magma 5/2012 «Hvorfor har vi så mange små kommuner» basert på et foredrag på NHOs årskonferanse i 2012.

Christensen (2011) analyserte resultatene i innbyggerundersøkelsen fra 2010 for KS. Denne analysen fokuserer på fem sentrale kommunale tjenester: Barnehage, grunnskole, sykehjem, omsorgsbolig/aldershjem og hjemmesykepleie, og ser på sammenhengene mellom innbyggernes tilfredshet med tjenestene og kommunenes størrelse, inntektsnivå i kommunene og innbyggernes alder og utdanning. I sammendraget (s. 4) oppsummeres konklusjonene på følgende måte:

- *Hva forklarer tilfredshet med kommunale velferdstjenester? Er det innbyggernes erfaringer med velferdstjenestene, kommunenes velferdstilbud eller andre faktorer knyttet til innbyggerne eller kommunene uavhengig av tjenestetilbudet? Dette notatet analyserer disse spørsmålene med bakgrunn i både individ- og kommunedata. Den empiriske analysen viser at et varierende velferdstilbud mellom kommuner ikke gir seg utslag i varierende tilfredshet med tjenestene. Det er andre egenskaper ved kommunene som blant annet kommunens inntekter, størrelse og befolkningsstruktur som ser ut til å forklare det meste av variasjonen i tilfredshet mellom kommuner.*

Når det gjelder kjennetegn ved individene konkluderer Christensen på følgende måte (s. 15):

- *Hvis vi begynner med tjenestetilfredshet og individforklaringene, viser det seg for det første at utdanning (på universitetsnivå) har liten betydning for innbyggernes tilfredshet med velferdstjenestene. Innbyggere med høyere utdanning skiller seg ut kun når det gjelder mindre tilfredshet med grunnskolen. Høyinntektstakerne er mindre tilfredse med grunnskole og sykehjem. Resultatene viser også at menn er gjennomgående mindre tilfredse med velferdstjenestene enn det kvinnene er. Selv om effektene er statistisk signifikante, er det snakk om små forskjeller.*

I denne artikkelen er det størrelsen på kommunen og innbyggernes tilfredshet med tjenestene som er tema. Rapporten til Christensen (2011) har følgende konklusjoner knyttet til kommunestørrelse:

- *For det andre ser vi at innbyggere i større kommuner er gjennomgående mindre fornøyde med tjenestene enn innbyggere i mindre kommuner.» (s.17)*
- *På kommunenivå viser det seg igjen at tilfredsheten er størst i de mindre kommunene, mens inntektsnivået ikke ser ut til å ha nevneverdig betydning for dette utvalget av kommuner. Inntektsnivået til kommunene har ikke effekt i disse modellene.» (s.19)*
- *Det denne analysen viser er at selv om tjenestetilbudet varierer mellom kommunene slår denne variasjonen ikke særlig merkbart ut i varierende tilfredshet med disse tjenestene. Det er andre egenskaper ved kommunene som blant annet størrelse og bosettingsstruktur som forklarer det meste av variasjonen i tilfredshet mellom kommuner.» (s.20)*
- *En annen og tilsvarende debatt handler om småkommunenes betydning for velferdstjenestene. Argumentet er at disse kommunene vil få (og har) problemer med å levere likeverdige og kvalitetsmessig gode velferdstjenester. Vår analyse, og andre (Monkerud og Sørensen 2011), viser at store kommuner ikke nødvendigvis har bedre tjenester eller mer fornøyde innbyggere.» (s. 20–21)*

Baldersheim, H., Pettersen, P. A. og Rose, L.E. (2011) undersøker hvilken effekt diverse individkjennetegn, husholdningstyper, kommunale inntekter og lokale kjennetegn har på tilfredsheten med kommunale tjenester. De viser til resultatene fra sin empiriske analyse (s. 46–47):

- *Innbyggerne i mindre kommuner er systematisk mer tilfreds med egen kommunes*

innsats og tjenester enn innbyggerne i større kommuner. Dette er den mest robuste sammenhengen i tabellen.»

- *Med unntak for tjenester for barn og unge er det ingen sammenheng mellom kommunale inntekter og tilfredshet – det er altså ikke slik at innbyggerne er mer tilfreds når de frie inntektene relativt til behov øker, slik det hevdes i andre studier (Monkerud og Sørensen, 2010).*

De finner videre at korrigerede fire inntekter har begrenset effekt på tilfredshet, og at kommunestørrelse (befolkning) har en større effekt på tilfredshet. Både Monkerud og Sørensen (2010) og Baldersheim et al. (2011) bruker samme datagrunnlag på kommunale inntekter.

I Christensen og Midtbø (2011) blir også tjenestene fastlege, hjemmesykepleie, legevakt og sosialtjeneste undersøkt. Her benyttes en «dummy-variabel⁴» som viser om kommunen kan defineres som en småkommune eller ikke (forfatterne har definert en befolkning under 10 000 som småkommune). Resultatene (s. 15) viser at:

- Småkommune har en positiv signifikant effekt på hjemmesykepleie og sosialtjeneste, og en negativ signifikant effekt på legevakt. Frie inntekter har en positiv effekt på legevakt og hjemmesykepleie.

Christensen og Midtbø (2011) konkluderer (s. 17) med at:

- *Vår analyse viser at store kommuner ikke nødvendigvis har bedre tjenester eller mer fornøyde innbyggere. Det finnes sikkert mange gode argumenter for kommunesammenslåinger, men større brukertilfredshet med velferdstjenestene er neppe et av dem.*

⁴ Variabel med kun to verdier; Dikotom variabel (Johannessen, Tuftes og Christoffersen, 2011). I dette tilfellet om kommunen beregnes som «småkommune» eller ikke.

Når problematikken kommunestørrelse analyseres med utgangspunkt i de enkelte kommunale tjenestene er resultatene i MS (2010), analysene fra Christensen (2011), Christensen og Midtbø (2011) og Baldersheim et al. (2011) relativt like. Alle konkluderer med at kommunestørrelse er en viktig forklaringsfaktor for tilfredsheten med de mest ressurskrevende kommunale tjenestene. Selv når vi korrigerer for frie inntekter, utdanning, kjønn og alder har fortsatt kommunestørrelsen betydning.

Vabo-utvalget velger å vektlegge kun de oppsummerende konklusjonene i undersøkelsen til MS (Vabo-utvalget s. 48–49) og går til og med lenger enn MS i deres konklusjon fra 2010. Vabo-utvalget hevder at det er inntektsnivået som er avgjørende for at tilfredsheten er høyere i mindre kommuner. Videre argumenteres det i Vabo-utvalget med at både alder og utdanningsnivå er årsaken til at mindre kommuner har høyere tilfredshet. Her referer de også til MS (2010) selv om de i sine analyser finner at utdanning ikke har en signifikant effekt⁵.

Tilfredshet med kommunale tjenester og kommunestørrelse – resultater fra innbyggerundersøkelsen 2013 og 2015 (Difi)

I dette avsnittet er innbyggerundersøkelsen 2013 og 2015 benyttet til å beregne nivået på innbyggernes tilfredshet med kommunale tjenester og kommunestørrelse. Samvariasjonen mellom tilfredshet ved kommunale tjenester og antall innbyggere i kommunen er også beregnet⁶. Det vil også bli gitt beskrivende statistikk over temaer som deltakelse i lokalpolitiske saker og informasjon.

Datagrunnlag og metode

Datagrunnlaget er fra innbyggerundersøkelsen 2013 og 2015 med utvalgsvekter for innbyggernes tilfredshet med kommunale tje-

nester, tillit til lokalpolitikkerne og muligheten for innbyggerne til å påvirke lokalpolitikken. I innbyggerundersøkelsen 2013 er det også opplyst hvor mange innbyggere det er i kommunen hvor respondenten bor. Det er derfor brukt som datagrunnlag for kommunestørrelse.

Innbyggerundersøkelsen er en omfattende spørreundersøkelse for å kartlegge innbyggernes inntrykk av alle offentlige tjenester. 30 000 innbyggere fikk tilsendt innbyggerdelen. Både i 2013 og 2015 var svarprosenten på om lag 41 prosent (Difi-rapport 2015:5, s. 5).

For å kunne forstå resultatene/tallene er det viktig å vite hvordan de bør tolkes. Her vises det til forklaringen i innbyggerundersøkelsen (Difi-rapport 2013:7, s. 5):

- *Tall kan formidles på mange måter. I spørreskjemaene fikk respondentene en rekke spørsmål der de for eksempel ble bedt om å svare på hvor godt eller dårlig inntrykk de har av ulike forhold på en syvpunktsskala fra -3 til +3, der -3 betyr svært dårlig og +3 betyr svært godt. I våre presentasjoner av disse resultatene har vi valgt å ta utgangspunkt i gjennomsnittet av alle svarene på svarskalaen fra -3 til +3 i presentasjonen av resultatene.*

Gjennomsnittet til alle svarene blir av Difi omregnet gjennom en formel⁷, som gir gjennomsnittsskåren (indeksskår). Den blir fordelt på en skala fra 0–100. Innenfor den skalaen er det fire bolker som representerer hvordan inntrykket framstår:

⁵ Jacobsen og Baldersheim konkluderer også med at utdanning ikke har systematisk effekt. Christensen (2011) viser at utdanning har effekt på tilfredsheten på noen tjenester (grunnskole og sykehjem).

⁶ Samvariasjonen er beregnet med datagrunnlag fra innbyggerundersøkelsen 2013 som var det nyeste datagrunnlaget tilgjengelig da arbeidet med artikkelen startet.

⁷ $S = (X-1) * (100/6)$ hvor X er gjennomsnittet av alle svar på skalaen fra 1–7 og S er indeksscoren (0–100). Skalaen har blitt endret først fra -3 til +3, til hvor -3=1, -2=2, -1=3, ..., 3=7.

- Dårlig/nøytralt (0–50)
- Delvis godt (51–70)
- Godt (71–80)
- Svært godt (81–100)

Hvis respondenten har svart «Vet ikke» blir svaret utelatt⁸ fra gjennomsnittsskåren. Det er derfor kun dem som har mening om forskjellige aspekter ved tjenestene som blir representert i gjennomsnittsskåren. Konsekvensen av dette er at forskjellige tjenester har forskjellig antall observasjoner. Videre blir det kun sett på resultatene for kommunale tjenester, og ikke de andre delene av offentlig sektor. Datagrunnlaget til innbyggerundersøkelsen 2013 og 2015 finnes på Difis hjemmeside⁹ og er brukt til å produsere resultatene og figurene¹⁰.

Metoden for å beregne samvariasjon mellom kommunestørrelse og innbyggernes tilfredshet er *Pearson r korrelasjon*. Korrelasjon¹¹ er et mål på den lineære samvariasjonen (forholdet) mellom to variabler. (For å benytte seg av Pearson r korrelasjon må minst én av variablene måles på intervallnivå. Den andre variabelen kan måles på ordinalnivå (Johannessen et al. 2011). Med befolkningsstørrelse i kommunen (intervallnivå) og tilfredshet med kommunale tjenester (ordinalnivå) som struktur på datagrunnlaget er forutsetningen for metoden til stede.

For å få med størst mulig datagrunnlag og et nøyaktig empirisk resultat, er metoden parvis

korrelasjon¹² benyttet. Begrunnelsen for dette valget er at det er en klassisk metode som mange forstår. Korrelasjonskoeffisienten viser også i hvilken retning samvariasjonen (forholdet) beveger seg; positiv, negativ eller fraværende.

Korrelasjon er ikke det samme som kausalitet (årsak – virkning), men en indikasjon på at det kan eksistere en sammenheng mellom to variabler. Det økonomiske dataprogrammet Stata 13 er benyttet til å beregne korrelasjonsmatrisene. Excel 2013 er også brukt for behandling av datagrunnlaget og til å produsere figurer.

Innbyggernes inntrykk av kommunale tjenester etter kommunestørrelse

Difi deler kommunene blant annet inn i fire grupper; kommuner under 5000 innbyggere, mellom 5000 og 20 000, 20 000 og 110 000 og kommuner med over 110 000 innbyggere. Derfor vil kommunene bli delt inn i de fire gruppene. For å få et bilde av hvordan inntrykket er av de kommunale tjenestene, er resultatene vist i figur 1–3 nedenfor. Skalaen på y-aksen er endret, for å vise differanser. Det som er viktig for leseren, er å tolke differansene i lys av tilfredshetsskalaen (0–100) fra Difi.

Kommentarer til figur 1–3

Her vil det hovedsakelig gis kommentarer til resultatene fra 2015, men det er relativt stor likhet til resultatene fra 2013. Benyttes

⁸ Men ikke resten av svarene fra respondenten, som ville vært tilfelle med listevis korrelasjon.

⁹ www.difi.no

¹⁰ De originale resultatene med fem desimaler er brukt, og ikke de avrundede tallene som gis i selve rapporten fra Innbyggerundersøkelsen 2013 og 2015. Dette for å få et så nøyaktig som mulig resultat. Deretter har resultatene blitt gjort om til figurer ved hjelp av Excel 2013.

¹¹ Korrelasjon viser om det er en lineær samvariasjon mellom to enheter, eller for å si det på en annen måte; om det er et forhold mellom to variabler. Hvis korrelasjonskoeffisientene (verdiene) er signifikante til under 5 prosent signifikansnivå, kan det avvises at variablene er statistisk uavhengig av hverandre til 5 prosent signifikansnivå. Et statistisk signifikant forhold, vil si at forholdet er et faktisk forhold, og

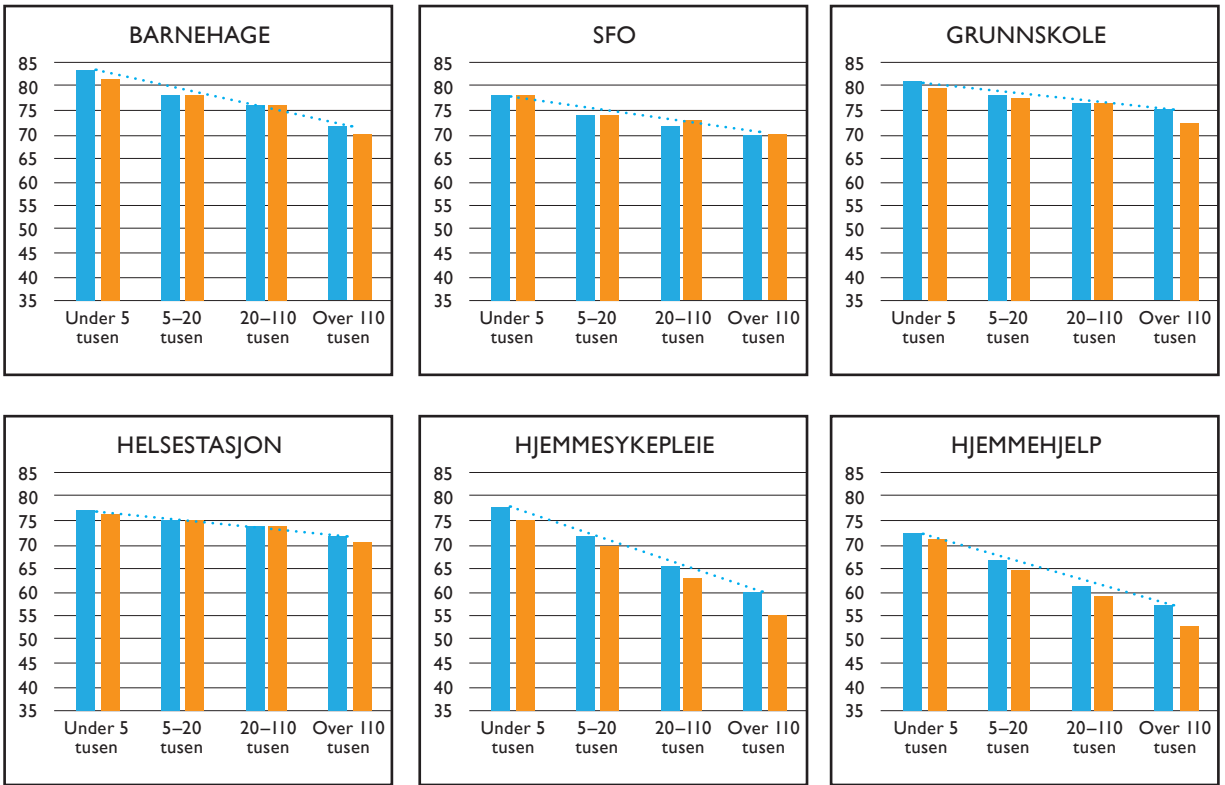
ikke et resultat av tilfeldigheter eller stort datagrunnlag. En annen måte å si det på, er at man kan avvise nullhypotesen om at variablene er uavhengige av hverandre. Nullhypotesen ved alle korrelasjonsmatrisene vil være at variablene er uavhengig av hverandre.

Nullhypotesen vil bli avvist, hvis korrelasjonskoeffisienten har en p-verdi mindre enn 0.05. P-verdien viser det laveste signifikansnivået, hvor nullhypotesene om at variablene er uavhengige av hverandre kan avvises (Wooldridge, 2009). Hvis p-verdien er under 0.05, kan vi avvise nullhypotesen om at variablene er uavhengige av hverandre til 5 prosent signifikansnivå. Hvis p-verdien er over 0.05, kan vi ikke avvise nullhypotesen om at variablene er uavhengige av hverandre til 5 prosent signifikansnivå.

¹² Hvis en respondenten har svart «Vet ikke», vil ikke den samlede observasjonen (respondenten svar) utelates.

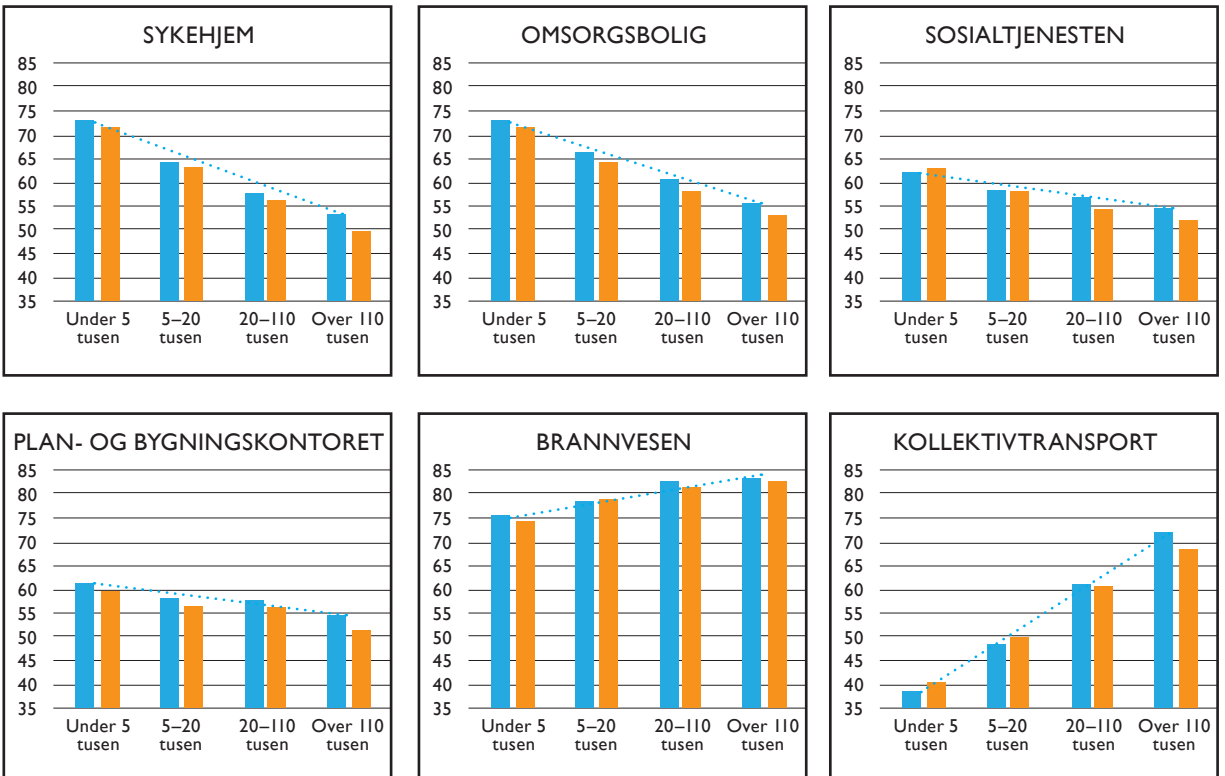
Figur 1 TILFREDSHET MED KOMMUNALE TJENESTER 2013 OG 2015

■ 2015 ■ 2013

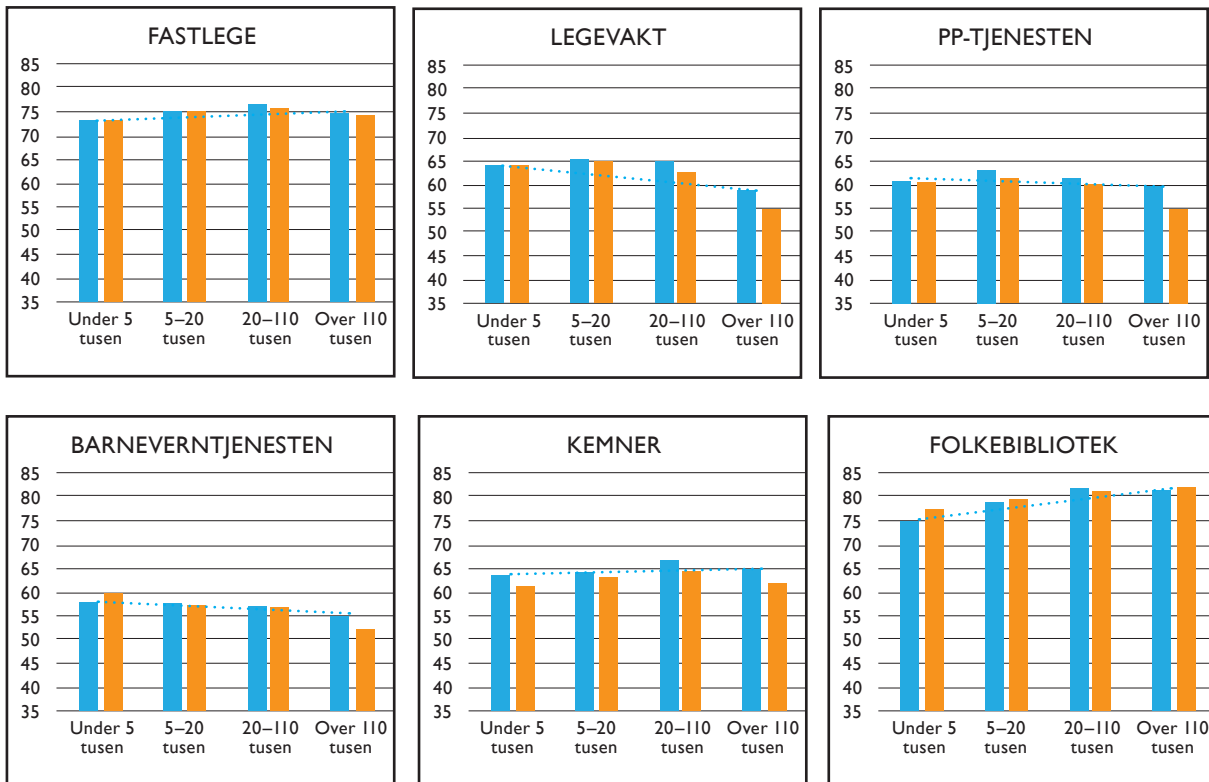
Figur 2. TILFREDSHET MED KOMMUNALE TJENESTER 2013 OG 2015

■ 2015 ■ 2013

Figur 3. TILFREDSHET MED KOMMUNALE TJENESTER 2013 OG 2015

■ 2015 ■ 2013

trendlinjen (stiplet blå linje)¹³ som et uttrykk for trenden, kan resultatene for innbyggernes vurdering av tilfredshet generelt sorteres i tre grupper:

- Tjenester hvor innbyggernes tilfredshet med tjenestene reduseres når kommunestørrelsen øker. Dette gjelder i alt ti tjenester: barnehage, SFO, grunnskole, sykehjem, omsorgsbolig, hjemmesykepleie, hjemme-

hjelp, sosialtjeneste, helsestasjon, plan- og bygningskontor. Disse tjenestene utgjør nærmere 80 prosent av de kommunale utgiftene (SSB, kommuneregnskapet, 2015)¹⁴.

- Tjenester hvor innbyggernes tilfredshet med tjenesten øker når kommunene blir større. Det gjelder for tre tjenester: kollektivtransport, brannvesen og folkebibliotek.
- Tjenester hvor det ikke er noen systematisk sammenheng mellom kommunestørrelse og innbyggernes tilfredshet med tjenestene. Dette gjelder fem tjenester: fastlege, legevakt, PP-tjenester, barnevern og kemner.

¹³ Dette er regresjonslinjen i en enkel bivariat regresjon. Linjen er produsert gjennom Excel 2013, men hvor forutsetningene (Gauss-Markov) for bruk av lineærregresjon ikke er testet. Derfor ønsker forfatterne å legge trykk på at trendlinjen i figurene ikke automatisk kan benyttes som et valid resultat, men som en indikasjon på mulig sammenheng.

¹⁴ Netto driftsutgifter, i prosent av totale netto driftsutgifter for tjenestene: barnehage, grunnskoleopplæring, helse og omsorg, og sosialtjenesten var til sammen 80,8 prosent i 2014. (SSB, kommuneregnskapet, 2015).

Samlet sett viser det seg at for de fleste og viktigste tjenestene reduseres tilfredshet når kommunestørrelsen øker. Dette er også tjenester som er arbeidsintensive. Videre er det flere tjenester hvor det ikke er noen klar samvariasjon mellom tilfredshet og kommune-

størrelse. Til slutt er det tre tjenester hvor det er økende tilfredshet når kommunistørrelsen øker. Disse tjenestene kan karakteriseres som realkapitalintensive hvor det kan eksistere stordriftsfordeler eller tetthetsfordeler.

Deltakelsen blant innbyggerne, fordelt på fire kommunistørrelser

Lokaldemokratiet kan forenklet sies å være oppbygd av to deler. En direkte del gjennom valg hvert fjerde år og gjennom deltakelse i politiske partier. Den indirekte delen er deltakelse og jevnlig kontakt med både politisk folkevalgte og kommuneadministrasjon om lokalpolitiske saker. Da har vi sett bort fra mer aksjonspregede aktiviteter som demonstrasjoner, underskriftsaksjoner og lignende.

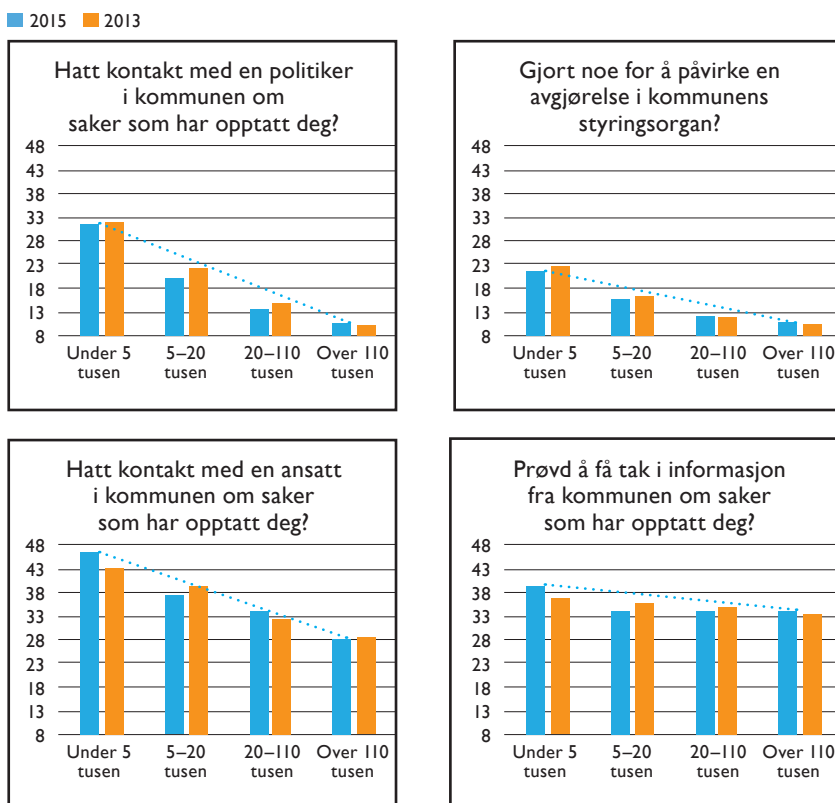
Innbyggerundersøkelsen 2013 og 2015 gir også resultater og informasjon på dette feltet. Resultatene er fordelt på fire spørsmål og på de fire kommunistørrelsene som tidligere er nevnt.

I figur 4 representerer søylene prosentvis andel personer som har svart ja på spørsmålene.

Resultatet viser at deltakelse i lokalpolitiske saker er høyest i de minste kommunene og synker med økende kommunistørrelse. Spesielt kontakten med en politiker forekommer hyppigere i mindre kommuner enn i større. I mindre samfunn kan det være lettere å få oversikt over og ha kontakt med politikere. Samtidig som antallet innbyggere pr. politiker er lavere i mindre kommuner vil også en større andel av befolkningen få anledning til å være lokalpolitikere i en periode av livet.

En annen mulig årsak til at deltakelsen er høyere i mindre kommuner enn i større, er at det faktisk er større mulighet for å påvirke i en lokalpolitisk sak gjennom flere forskjellige kanaler, som vist i figur 4. Deltakelse i politiske kommunale saker vil sannsynligvis påvirke kvaliteten på og omfanget av de kommunale tjenestene¹⁵. Det gjelder både ved at innbyg-

Figur 4. PROSENTVIS DELTAKELSE I POLITISKE KOMMUNALE SAKER

gerne fungerer som informasjonskanaler og kontrollmekanismer ovenfor politikere og administrasjon, og ved at administrasjon og politikere lettere har tilgang til innbyggernes synspunkter og ønsker. Den indirekte delen av lokaldemokratiet, kan derfor være sterkere i mindre kommuner enn i større.

Informasjonskanaler fordelt på fire kommunestørrelser

En viktig forutsetning for deltakelse er tilgang på informasjon. Tilgangen på informasjon i flere former vil påvirke utformingen av og derfor også inntrykket av de kommunale tjenestene. Her vises resultatene for noen (4 av 8) av spørsmålene på dette feltet¹⁶.

Kommentar til figur 5

Figur 5 viser at det er et fallende forhold mellom tilfredsheten i tilgangen på informasjon og klagemuligheten fra mindre kommuner til større.

Samvariasjon/korrelasjon mellom tilfredshet ved kommunale tjenester og antall innbyggere

Tabell 1 angir korrelasjonskoeffisientene mellom innbyggernes tilfredshet med kommunale tjenester og kommunestørrelsen¹⁷. Korrelasjonskoeffisientene gir uttrykk for samvariasjonen mellom innbyggernes tilfredshet med kommunale tjenester og kommunestørrelse målt i innbyggetall¹⁸. Korrelasjonskoeffisien-

ten er understreket. Under korrelasjonsresultatet står antall observasjoner og under der igjen p-verdien. Korrelasjonskoeffisientene med en p-verdi under fem prosent signifikansnivå, vises gjennom en stjerne på høyre siden. Er p-verdien til selve korrelasjonskoeffisientene under 0,05 kan korrelasjonskoeffisientene tolkes som et faktisk uttrykk for forholdet mellom variablene¹⁹.

For 13 tjenester er samvariasjonen negativ; det vil si at tilfredsheten synker med økende kommunestørrelse. For to tjenester er det ikke samvariasjon mellom kommunestørrelse og innbyggernes tilfredshet med tjenestene. For tre tjenester er sammenhengen mellom kommunestørrelse og innbyggernes tilfredshet positiv. Dvs. tilfredsheten øker med økende kommunestørrelse. Med unntak for to er alle disse korrelasjonskoeffisientene signifikante innenfor et nivå på 0,05, som er det mest vanlige signifikansnivået. Korrelasjonskoeffisientene for fastlege og kemner er ikke signifikante.

Korrelasjonen er ikke veldig sterk for noen av tjenestene²⁰. En av flere årsaker til dette kan være det relativt korte intervallet (1–7) i datagrunnlaget for tilfredshet med kommunale tjenester og kan derfor gi grunnlag for lave korrelasjonsverdier.

Korrelasjonskoeffisientene er sterkest for kollektivtransport, sykehjem, hjemmesykepleie, omsorgsboliger, hjemmehjelp og barnehager. Korrelasjonskoeffisientene sier intet om årsaksforhold mellom tilfredshet og kommunestørrelse. Med utgangspunkt i en hypotese om sammenhengene kan korrelasjonskoeffisientene tolkes som en indikator som kan bidra til

¹⁵ Også forhold som blant annet kommunenes økonomi, arbeidsstyrke, brukere, administrasjon og lovverk er viktige komponenter i kvaliteten på og omfanget av kommunale tjenester.

¹⁶ Det er fire andre spørsmål innenfor informasjonsfeltet, men her var det veldig liten differanse og ingen klar sammenheng mellom tilfredshet og befolkningsstørrelse. Dette gjaldt spørsmål om bruk av kommunens hjemmeside og forståelse av skriftlig informasjon fra kommunen.

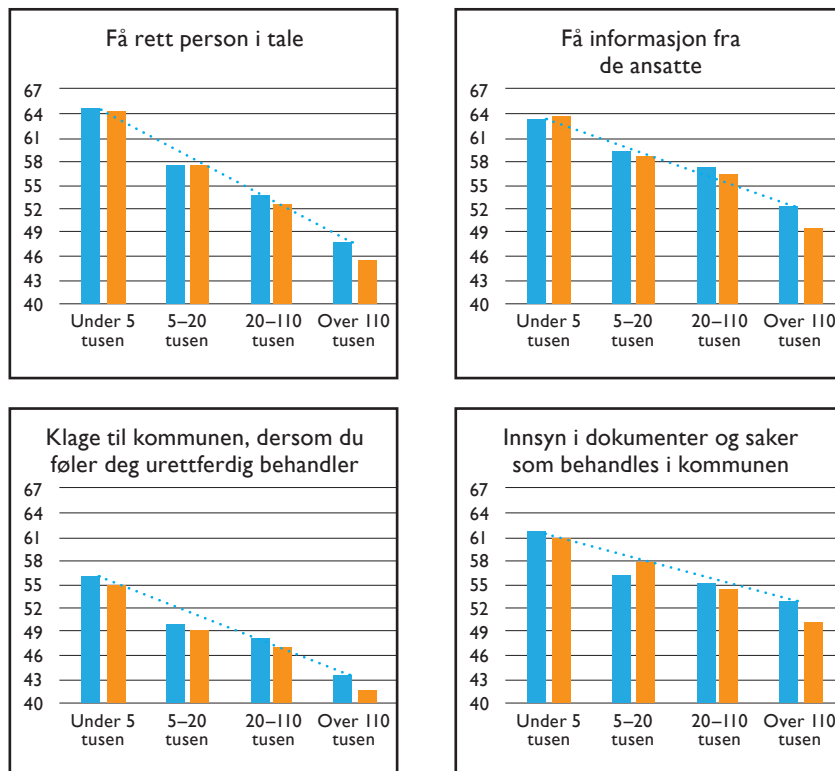
¹⁷ Transformert til logaritmisk form.

¹⁸ Negativ korrelasjonskoeffisient tilsier at innbyggernes tilfredshet med kommunale tjenester synker med økende kommunestørrelse. Positiv korrelasjon indikerer at tilfredsheten med kommunale tjenester øker med økende kommunestørrelse.

¹⁹ Og er ikke et resultat av tilfeldigheter.

Figur 5. TILFREDSHET MED INFORMASJONSKANALER

■ 2015 ■ 2013

å forkaste eller ikke forkaste sammenhengen.

En hovedbegrunnelse for å slå sammen kommuner må etter vår vurdering være at det gir innbyggerne tjenester de er mer tilfredse med. De som ønsker å slå sammen kommuner til færre og større enheter må vel da ha forventninger om at innbyggerne vil bli mer tilfredse med de viktigste kommunale tjenestene. Siden det er en negativ sammenheng mellom størrelsen på kommunen og innbyggernes tilfredshet med de fleste og viktigste kommunale

tjenestene, er en slik forventning ikke forenlig med resultatene om tilfredshet og kommune størrelse som Difi-tallene viser. Med andre ord, det foreliggende empiriske materialet om innbyggernes tilfredshet med de viktigste kommunale tjenestene og kommune størrelse tilsier at vi ikke kan forvente at større kommuner vil øke innbyggernes tilfredshet.

På den andre siden, dersom vi forventer at færre og større kommuner vil gi innbyggerne lavere tilfredshet med kommunale tjenester, kan vi konkludere med at en slik antagelse er forenlig med disse tallene.

²⁰ For å kunne tolke effektstørrelsen av korrelasjonskoeffisientene kan Cohens (1992, s.157) retningslinjer eventuelt benyttes: Liten effekt = mellom 0,10 og 0,30. Medium effekt = mellom 0,30 og 0,50. Høy effekt = (+/-) 0,50 eller mer. Hox (2010, s. 238) refererer også til Cohen (1992), hvor sistnevnte gir en videre forklaring av i hvilke tilfeller vi kan oppfatte de forskjellige effektstørrelsene. Liten effekt krever statistisk analyse for å oppfatte effekten, medium effekt er en størrelseseffekt som vi blir bevisst på hvis vi opplever fenomenet på daglig basis. Høy effekt er en effekt som er umiddelbart åpenbar.

Konklusjoner

Denne artikkelen analyser sammenhenger mellom kommune størrelse og tilfredshet med kommunale enkelttjenester og innbyggernes deltakelse i lokalpolitiske saker og informasjon om kommunenes tjenester. Analysene er

Tabell 1. KORRELASJONSKOEFFISIENTER MELLOM TILFREDSHET OG BEFOLKNINGSSTØRRELSE. INNBYGGERUNDERSØKELSEN 2013

TJENESTE	INNBYGGERE	TJENESTE	INNBYGGERE	TJENESTE	INNBYGGERE
Barnehage	<u>-0.1799*</u>	Barneverns-tjeneste	<u>-0.0880*</u>	Sosialtjeneste	<u>-0.1289*</u>
Observasjoner	7534	Observasjoner	4362	Observasjoner	4254
P-verdi	0.0000	P-verdi	0.0000	P-verdi	0.0000
SFO	<u>-0.1077*</u>	Sykehjem	<u>-0.2537*</u>	Kemner	<u>-0.0069</u>
Observasjoner	6717	Observasjoner	6744	Observasjoner	4732
P-verdi	0.0000	P-verdi	0.0000	P-verdi	0.6626
Grunnskole	<u>-0.1047*</u>	Helsestasjon	<u>-0.0849*</u>	Plan og bygg	<u>-0.0947*</u>
Observasjoner	8250	Observasjoner	7004	Observasjoner	5925
P-verdi	0.0000	P-verdi	0.0000	P-verdi	0.0000
Fastlege	<u>0.0165</u>	Omsorgsbolig	<u>-0.2241*</u>	Brannvesen	<u>0.1275*</u>
Observasjoner	10102	Observasjoner	5414	Observasjoner	7698
P-verdi	0.1318	P-verdi	0.0000	P-verdi	0.0000
Legevakt	<u>-0.1213*</u>	Hjemmesyke-pleie	<u>-0.2603*</u>	Kollektiv-transport	<u>0.3064*</u>
Observasjoner	9317	Observasjoner	5897	Observasjoner	10125
P-verdi	0.0000	P-verdi	0.0000	P-verdi	0.0000
PPT	<u>-0.0769*</u>	Hjemmehjelp	<u>-0.2269*</u>	Folkebibliotek	<u>0.0648*</u>
Observasjoner	4842	Observasjoner	5160	Observasjoner	9199
P-verdi	0.0000	P-verdi	0.0000	P-verdi	0.0000

basert på dataene i innbyggerundersøkelsen fra 2013 og 2015. Det er gjort to analyser. Den første analyserer data som viser innbyggernes gjennomsnittlige tilfredshet med tjenestene for kommunene fordelt på størrelsesgruppene under 5000 innbyggere, 5000 til 20 000 innbyggere, 20 000 til 110 000 innbyggere og kommuner med over 110 000 innbyggere. Videre er det beregnet tilsvarende tall for innbyggernes vurdering av egen deltakelse og informasjon for de samme størrelsesgruppene.

Den andre analysen undersøker samvariasjon mellom kommunenes størrelse målt i folketall og indikatorer for innbyggernes tilfredshet (korrelasjoner). I disse beregningene inngår dataene fra alle enkeltkommuner. Disse beregningene viser hvor sterk samvariasjonen er mellom kommunestørrelse og innbyggernes tilfredshet og medvirkning.

Konklusjonen for tjenestene barnehager, sykehjem, omsorgsboliger, hjemmesykepleie og hjemmehjelp er at innbyggerne i de små

kommunene er vesentlig mer tilfreds med tjenestene enn innbyggerne i de store kommunene. Alle korrelasjonskoeffisientene som viser at tilfredsheten synker med økende kommunestørrelse er signifikante.

For tjenestene grunnskole, skolefritidsordning, sosialtjeneste, legevakt, helsestasjon, PP-tjeneste, barneverntjeneste og plan- og bygningskontor synker også innbyggernes tilfredshet med økende kommunestørrelse. Her er forskjellene ikke så store og samvariasjonen svakere, men fortsatt er korrelasjonskoeffisientene signifikante.

For fastlege og kemner er det ikke samvariasjon mellom kommunestørrelse og innbyggertilfredshet. For brannvesen, folkebibliotek og kollektivtransport er samvariasjonen motsatt. Her øker innbyggernes tilfredshet med tjenestene med økende størrelse. For kollektivtransport er forskjellene vesentlige, mens den er mindre for brannvesen og folke-

bibliotek. Men også disse samvariasjonene er signifikante.

Alle indikatorene for innbyggernes deltakelse i kommunale saker og informasjon om kommunens tjenester er høyest for de minste kommunene og synker med økende kommunestørrelse. For tilhengere av deltakerdemokrati er dette en klar indikator på at denne formen for demokrati fungerer best i mindre kommuner.

Alle undersøkelser vi har gjennomgått viser at størrelse har betydning for innbyggernes vurdering av de viktigste kommunale tjenestene²¹. Sammenhengen er slik at innbyggerne er mest tilfredse med de viktigste kommunale tjenestene i de minste kommunene, mens tilfredsheten synker med økende kommunestørrelse.

²¹ De som står for hoveddelen av kommunens nettdriftsutgifter, som andel av totale driftsutgifter.

LITTERATURLISTE

Baldersheim, H. Pettersen, P. Rose, L. Øgård, M. (2003). *Er smått så godt? Er stort så flott? Analyser av kommunestrukturens betydning*. Oslo: Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

Baldersheim, H., Pettersen, P. A. & Rose, L. A. (2011). *Den krevende borger. Utfordringer for demokrati og tjenesteyting i kommunene. Dokumentasjonsrapport*. Oslo: Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

Christensen, D. A. (2011). *Kommunenes betydning for tilfredshet med utvalgte kommunale velferdstjenester?* Bergen: Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier.

Christensen, D.A. Midtbø, T. (2011). *Tilfredshet med kommunale velferdstjenester: Har velferdstjenestene noe å si?* Bergen: Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier. Notat 2-2011.

Cohen, J. (1992). Quantitative methods in psychology. A power primer. *Psychological Bulletin*, 1992, Vol.112, No.1, s. 155–159.

Hansen, L. Kjøllesdal, K. Kristiansen, A. Nonseid, J. *Innbyggerundersøkelsen 2013. Hva mener innbyggerne?* Difi-rapport 2013:6. Oslo: Difi.

Hox, J. (2010). *Multilevel analysis: techniques and applications*. New York: Routledge

Johannessen, A. Tufte, P. Christoffersen, L. (2011, 4. utgave, 2. opplag). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt Forlag

Kjøllesdal, K. Nonseid, J. *Innbyggerundersøkelsen 2015. Hva mener innbyggerne?* Difi-rapport 2015:5. Oslo: Difi

Langørgen, A., Aaberge, R. & Åserud, R. (2002). *Kostnadsbesparelser ved sammenslåing av kommuner* (SSB-rapport 2002/15). Oslo: SSB.

Monkerud, L. C. & Sørensen, R., J. (2010). Smått og godt? Kommunestørrelse, ressurser og tilfredshet med det kommunale tjenestetilbudet. *Norsk statsvitenskapelig tidskrift*, 2010, 26(04), s. 265–295.

SSB, Kommuneregnskapet, 2015. <https://www.ssb.no/statistikkbanken/kommuneregnskapet> Hentet ned 30.07.2015.

Sørensen, R. (2012). Hvorfor har vi så mange kommuner? *Magma*, 2012, 5/12, s. 66–71.

Sørensen, R., Borge, L.-E., Fjeldstad, M., Monkerud, L. C., Pallesen, T. & Vabo, S. I. (2007) *Omstilling og utvikling i norske kommuner: mye skrik og lite ull?* (Forskningsrapport 3/2007). Oslo: Handelshøyskolen BI.

Vabo, S. I. m. f. (2014). *Kriterier for god kommunestruktur. Delrapport fra ekspertutvalg*. Oslo: Kommunal og moderniseringsdepartementet.

Wooldridge, J. (2009). *Introductory econometrics. 4th edition* Canada: South-Western.

Østre, S. (2011). Om å skyte spurv med kanon og likevel bomme. *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*, 2011, 27(02), s. 137–140.